

Muurschildering Strawinsky toont falend erfgoedbeleid

Door Jelsma

Bijzondere expositie

In de Buitenkerk in Kampen is op dit moment een leerzame expositie te zien. Die toont een deel van een religieuze muurschildering van de kunstschilder Theodore Strawinsky, een zoon van de beroemde componist. De muurschildering kwam in 1968 tot stand in de moderne Willibrordkerk in Almelo, en toonde in totaal 24 scènes uit het leven van Jezus. De kerk waar de schildering zich bevond werd samen met het bijbehorende Karmelklooster in 2006 gesloopt voor de bouw van seniorenappartementen. Een nieuwe kerk met klooster verrees iets verderop. Het kunstwerk van Strawinsky werd gered, maar is nu dakloos. De Stichting Wegvankunst haalde een deel van de schilderijen naar Kampen, om ze voor het eerst sinds de verwijdering van de muur aan het publiek te kunnen tonen. Het verhaal rond deze schildering vormt een belangrijke les en onthult een falend erfgoedbeleid. Jong erfgoed blijkt zeer kwetsbaar, en religieuze interieurs ontsnappen nog grotendeels aan de aandacht van bestuurders en het publiek. Voor liefhebbers van moderne religieuze kunst is een bezoek aan de tentoonstelling zeker aan te raden; de schildering verhuist na 11 mei weer naar de opslag of verdwijnt misschien wel definitief naar het buitenland.

Thuisbasis van schildering gesloopt

De Willibrordkerk waar de schildering thuishoorde, was een bijzonder modern kerkgebouw. Het werd in 1965 gebouwd door de architect Jan de Jong (1917-2001). Hij werkte volgens de architectuurprincipes van 'De Bossche School', van de architect-monnik Dom Hans van der Laan. Daarin stond een terugkeer naar de essentie van de architectuur voorop, en een bewuste omgang met maten en verhoudingen. De Willibrordkerk was een fraai voorbeeld van deze architectuurvisie, die internationaal veel belangstelling geniet. De gebouwen met de bijbehorende schildering hadden zondermeer beschermd moeten worden als Rijksmonument. Maar onze Rijksmonumentenwet van 1988 beschermt alleen gebouwen die ouder zijn dan 50 jaar. De gemeente Almelo had de kerk als gemeentelijk monument kunnen beschermen, gemeentelijke bescherming kent namelijk zo'n leeftijdsgrens niet. Maar in Almelo gaf men de nieuwe eigenaar woningcorporatie St. Joseph een sloopvergunning, ondanks een dringend protest van erfgoedorganisaties, de Jan de Jongstichting en de Zwitserse Fondation Théodore Strawinsky.

Kunstwerk van kerkmuur verwijderd

De schilderijen die nu in Kampen getoond worden zijn een deel van het monumentale schilderwerk, dat in zijn geheel vrijwel niet te exposeren valt. Het bestond in totaal uit twee lange friezen (horizontale stroken) van 1.20 meter hoog en 36 meter lang, met twee keer twaalf scènes uit het leven van Jezus van Nazareth, op een vloeiende manier aaneengeregen. Tien van deze scènes zijn in Kampen te zien, opgehangen in een stelling van steigers. Het vergt enig inlevingsvermogen om de schilderijen in die geïmproviseerde setting goed te kunnen plaatsen. Maar dat het om uitzonderlijk werk gaat is duidelijk. De verschillende scènes zoals de Opwekking van Lazarus, de Intocht in Jeruzalem en het Laatste Avondmaal zijn gestileerd weergegeven; de figuur van Jezus is enkel te herkennen als de meest wit oplichtende figuur. De uitbeelding door Strawinsky geeft blijk van een vertrouwde en poëtische omgang met de Bijbelverhalen. De

ingetogen kleuren moeten een bijzondere eenheid hebben gevormd met de devote atmosfeer van de sobere Willibrordkerk. De schilderijen werden ondanks de sloop van de kerk behouden, door ze via een speciale techniek van de muur te verwijderen. Hierbij werd gebruik gemaakt van de 'strappo-methode', waarbij een laag stof met wateroplosbare lijm op de schildering wordt geplakt; vervolgens kan de schildering zelf voorzichtig van de muur worden afgestroopt. Daarna wordt deze op doek bevestigd en wordt het noodverband er weer afgespoeld. Maar ondanks de nieuwe ondergrond is de vorm van de stenen waar deze schildering op thuishoorde nog hier en daar duidelijk zichtbaar. Het is belangrijk dat de schildering werd gered, maar het verlies van het samenspel met het bijzondere kerkgebouw blijft treurig.

Een deel van de schildering van Theodore Strawinsky, tijdens de bewerking.
Foto Restauratieatelier De Manenstegell.

Financiering rijksmonumenten schiet tekort

De situatie van de kerk in Kampen, waar de expositie tijdelijk onderdak heeft gekregen, vormt een bijna even grote aanklacht tegen de Nederlandse monumentenzorg. De Onze Lieve Vrouwe of Buitenkerk is een prachtig 14^e eeuws rijksmonument, gelegen vlak achter het schilderachtige IJselfront van Kampen. Rijksmonumenten horen te kunnen rekenen op subsidie voor een deel van de onderhoudskosten. Hun voortbestaan wordt geacht van algemeen maatschappelijk belang te zijn. Maar de praktijk van de instandhouding van veel rijksmonumenten blijkt al jaren zorgwekkend te zijn. Past een restauratie niet binnen een nieuwe regeling, of is de pot al leeg, dan gaat de subsidie voor een monument gewoon niet door. In Kampen heeft men te maken met het probleem van een verzakkende toren. Die bovendien de hele kerk met zich mee trekt. Er zijn grote scheuren zichtbaar in het fraaie beschilderde plafond. In het interieur zijn visnetten gespannen om te voorkomen dat bezoekers vallende kalk op hun hoofd krijgen. Onlangs is een begin gemaakt met het herstel van de fundamenteën van de toren. Maar subsidie voor de restauratie van de kerk zelf

bleef uit. Het college van B&W van Kampen besloot daarom drie jaar na het bezoek van minister Van der Hoeven ook minister Plasterk uit te nodigen om de urgentie duidelijk te maken. Waar voldoende structurele financiering voor erfgoed ontbreekt blijft een beschamende vorm van bedelen noodzakelijk voor ieder dramatisch voorbeeld. Daags na zijn bezoek aan Kampen meldde minister Plasterk aan de Tweede Kamer dat hij de subsidiemogelijkheid voor het onderhoud van rijksmonumentale kerken per 6 jaarlijks-onderhoudsplan verruimt van 100.000 euro tot 1 miljoen. Om een deel van de 40 miljoen die door het strenge beleid van de afgelopen jaren op de plank is blijven liggen alsnog uit te geven. Niet meer dan logisch voor wie weet dat iedere euro die aan monumentenzorg wordt gependeed weer ruimschoots terugvloeit in de staatskas, zoals de minister zelf in november 2008 nog naar voren bracht in zijn visie op de modernisering van de monumentenzorg 'Een lust, geen last'.

Toekomst muurschilderingen onzeker

Hoe het verder moet met de muurschilderingen van Strawinsky is nog niet duidelijk. Woningcorporatie St. Joseph Almelo riep voor het beheer van de schildering de Stichting Helicon Almelo in het leven. Men hoopte aanvankelijk de schilderingen te kunnen verkopen. Door het grote formaat blijkt dit lastig. Maar interesse voor het werk is inmiddels getoond vanuit Zwitserland en Rusland. Zo dreigt een belangrijk religieus kunstwerk uit ons land te verdwijnen. Er bestaan bij de corporatie plannen voor de bouw van een museum voor moderne kunst of cultuurcentrum, onder andere om deze schilderingen te kunnen huisvesten. Maar als de Willibrordkerk tijdig beschermd was geweest door een monumentenstatus had die een prachtige museum kunnen zijn. Het is te hopen dat de Nederlandse overheid wijzer wordt, en dat met de herziening van de monumentenwet dergelijke situaties voortaan worden voorkomen.

© Door Jelsma

Mevr. Th. (Door) Jelsma is werkzaam als zelfstandig adviseur op het gebied van religieus erfgoed in Nederland, en daarnaast actief in diverse burgerinitiatieven.

*'Jezus slaapt tijdens de storm'.
Eén van de 24 scènes op de
twee wandfriezen die Theodore
Strawinsky in 1968 vervaardigde
in de voormalige Willibrordkerk
in Almelo*

Actueel: Modernisering monumentenzorg

De Nederlandse **Monumentenwet** werd opgesteld in 1961, en herzien in 1988. Sindsdien bleef de wet grotendeels ongewijzigd. Door middel van aanvullende beleidsbepalingen werd de aanwijzing van nieuwe monumenten in de afgelopen jaren geheel stilgelegd. Een bescherming als Rijksmonument is binnen de huidige wet enkel mogelijk voor gebouwen die ouder zijn dan 50 jaar. Minister Plasterk maakte vorig jaar een begin met het aanwijzen van 100 nieuwe monumenten uit de periode tussen 1945 en 1958, tot aan deze wettelijke grens. Die leeftijdsgrens voor de erfgoedbescherming is discutabel, vooral met de huidige vernieuwing van naoorlogse wijken. In Groot-Brittannië ligt die leeftijdsgrens bijvoorbeeld op 30 jaar. Europa Nostra deed in 2007 een dringende internationale oproep om jong erfgoed op te nemen in de erfgoedbescherming.

In 2008 werd door minister Plasterk een start gemaakt met het proces van de **Modernisering van de Monumentenzorg**, kortweg MoMo genoemd.

Via diverse werkgroepen en de reacties daarop uit de samenleving wordt nu een voorstel voor de monumentenzorg nieuwe stijl opgemaakt dat de minister in juni 2009 aan de Tweede kamer zal voorleggen. Als dit door de Kamer wordt goedgekeurd kan het traject starten voor het vormgeven van de nieuwe wet, die pas in 2011 in werking zal kunnen treden. In november 2008 presenteerde minister Plasterk zijn globale visie '*Een lust, geen last. Visie op de modernisering van de monumentenzorg.*' De grote lijn van de voorstellen volgt het streven om de erfgoedzorg meer in het ruimtelijke beleid te verankeren, en de verantwoordelijkheid daarvoor grotendeels bij lokale overheden neer te leggen. Erfgoed wordt ruimer gezien, meer in de samenhang met de omgeving en de maatschappelijke betekenis. Verder is er meer aandacht voor burgerbetrokkenheid in een vroeg stadium en behoud van erfgoed door herbestemming.

Dat de situatie van leegkomende kerkgebouwen in Nederland een bijzonder probleem vormt werd duidelijk in het *Strategisch Plan Religieus Erfgoed*, dat in december 2008 aan de minister werd aangeboden. Hij heeft aangegeven binnen de Momo oplossingen voor deze problematiek te willen realiseren.

De **subsidieruimte voor monumenten** is al lange tijd zorgwekkend. De nieuwe BRIM-regeling oftewel het 'Besluit Rijkssubsidiëring Instandhouding Monumenten', werd onlangs na veel klachten geëvalueerd. Sinds de invoering van deze regeling worden restauraties niet meer structureel gesubsidieerd. Enkel het lopende onderhoud aan rijksmonumenten maakt kans op een financiële tegemoetkoming. De regeling bleek slecht toepasbaar op de praktijksituatie van veel monumenten, met name kerkgebouwen. Minister Plasterk heeft al enkele verbeteringen van de regeling toegezegd. De maximale vergoeding van de subsidiabele kosten voor het onderhoud van rijksmonumentale kerkgebouwen wordt de komende drie jaar verruimd van 100.000 euro tot 1 miljoen per zesjarig onderhoudsplan. Daarmee wordt de regeling meer afgestemd op de realiteit van het kerkgebouwenonderhoud. Ook zullen nog enkele urgente projecten worden gesteund in samenwerking met de provincies. De minister financiert dit met budget dat de afgelopen drie jaar niet werd uitgegeven bij de uitvoering van de BRIM-regeling.

In het kader van de **maatregelen tegen de recessie** is een extra budget toegezegd voor de restauratie van monumenten. Ook wordt in samenwerking met het ministerie van WWI een extra investering gegeven voor het opknappen van erfgoed in de Vogelaarwijken. Dat kan een belangrijk verschil maken, maar het is nog tijdelijk.

Rondom de structurele financiering van de monumentenzorg en de organisatie daarvan blijven er nog de nodige vraagtekens.

Meer informatie via het ministerie van OC&W op www.moderniseringmonumentenzorg.nl,

Het Strategisch Plan Religieus Erfgoed is te downloaden op www.reliwiki.nl

De Vereniging Nederlandse Gemeenten en de Vereniging Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen brachten in november 2008 een Handreiking Religieus Erfgoed uit, voor burgerlijke en kerkelijke gemeenten. Te bestellen voor 15 euro bij vbm@erfgoedhuis-zh.nl

De kunstschilder Theodore Strawinsky

Theodore Strawinsky (1907-1989) werd als oudste zoon van Igor Strawinsky en Catherine Nossenko geboren in St. Petersburg, en woonde in Frankrijk en Zwitserland. Hij was een leerling van Georges Braque en André Derain en exposeerde over de hele wereld met zijn vrije schilderwerk. Op diverse locaties in Europa vervaardigde hij ramen, mozaïeken en muurschilderingen. Beroemd zijn de vele glasramen in de Eglise du Christ-Roi in Freiburg, Zwitserland en de mozaïeken in de Sacré Coeur in Genève. Indrukwekkend zijn ook de religieuze muurschilderingen bij de Eglise du Getsemani, Casale Corte Cerro, Novara in Noord-Italië. In Nederland maakte hij naast de muurschilderingen in Almelo ook schilderijen in de Onze Lieve Vrouwe van Fatimakerk in Breda (nu in gebruik als makelaarskantoor), in de St. Martinuskerk in Gennep en in de St. Lucaskerk in 's-Hertogenbosch.

In 2005 verscheen het boek: *De Willibrordkerk, het erfgoed van Dom Hans van der Laan, Jan de Jong en Theodore Strawinsky*, door Hans Holtmann. De muurschilderingen staan hier geheel in afgebeeld. Het is te bestellen bij Woningstichting St. Joseph Almelo.

Meer informatie is verder te verkrijgen via het Instituut Collectie Nederland, de Stichting Kerkelijke Kunst Nederland of de Zwitserse Fondation Theodore Strawinsky.

Strawinsky met zijn vrouw in de St. Martinuskerk in Gennep, werkend aan 'De gedaanteverandering van Christus'